
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 78.03(477.51)

DOI 10.31654/2663-4902-2019-PP-1-157-162

Ляшенко Т. В.

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри інструментально-виконавської підготовки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ЗАБУТІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ЧЕРНІГІВЩИНИ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено вивченню маловідомих сторінок з історії музичної культури й освіти Чернігівщини. Висвітлено розвиток музичного шкільництва, музейної та театральної справи, культурного підйому чернігівської громади тощо. Вперше розкрито деякі аспекти з активної роботи громадсько-культурного діяча Івана Ніцяя, якого було знищено у період політичних репресій у буремні 30-ті роки ХХ століття.

Показано вплив ідей Івана Ніцяя на формування та удосконалення навчання в закладах мистецького спрямування. Проаналізовано основні ступені, напрями та форми організації навчання в мистецьких закладах Чернігова. Відображено пріоритетні напрями мистецької та освітньої націоналізації. Розкрито вплив кризових явищ та суспільно-політичних реформацій в українській культурі 20-х років на культурний підйом Чернігівського регіону.

На думку автора, ефективно здійснення освітніх завдань, культурних перетворень, що включали широке поле різноманітних форм та методів, які підбирав у своїй діяльності Іван Ніцай, цілком залежали від підтримки чернігівської громади та загальноукраїнського національного відродження в Україні.

Автор констатує, що Іван Ніцай належить до нового покоління митців минулої доби, які прагнули відновити втрачені мистецькі та культурні традиції, боролися проти тоталітарної системи того часу. Як і більшість свідомих українців, Іван Ніцай був репресований і помер в ув'язненні.

Ключові слова: культура, регіон, музична освіта.

Актуальність. У музичній історії є творчі особистості, діяльність яких могла б мати велике значення в загальноукраїнському культурному контексті. Це особи, які органічно увійшли б у життя і на довгі десятиліття стали б символом високої моралі, етичним еталоном, прикладом для наслідування, зразком для мистецького сьогодення. Історія ще зберігає імена тих діячів національного державного та культурного відродження, які в буремні 30-ті роки були приречені на фізичне знищення, повне забуття і до цього часу залишаються практично невідомими навіть для фахівців – мистецтвознавців та історіографів. Саме таким і є визначний діяч Чернігівщини Іван Єрофійович Ніцай.

Мета. У даній роботі вперше в українському мистецтвознавстві пропонується огляд його діяльності, яка до цього часу є невідомою не лише для широкого загалу, а й для фахівців. Через брак відомостей його біографічні дані надто скупі. Однак навіть ті нечисленні факти, які вдалося встановити, дають підстави для твердження, що І. Ніцай належав до когорти визначних представників української інтелігенції ХХ століття, які своєю копіткою працею, своїм натхненням і наполегливістю вписали яскраву сторінку в історію української культури. З'ясуємо справжній масштаб творчої роботи І. Ніцяя, обґрунтуємо значення його творчих здобутків як для "малої батьківщини" (Чернігівщини), так і для української культури загалом.

Основний виклад матеріалу. В історії української музичної культури є безліч прикладів, коли з певним містом чи регіоном асоціюється ім'я видатної особистості, яка зробила вагомий внесок у розвиток музичного мистецтва цього краю. Так, приміром, музичне життя Житомира досліджуваного періоду немислиме без участі В. Косенка. У Полтаві активно працював Ф. Попадич, у Львові – С. Людкевич. Велику роль у громадсько-музичному побуті різних регіонів зіграли також і менш відомі музиканти – як професіонали, так і аматори. На Чернігівщині одним із таких музикантів можна вважати саме Івана Ніцяя – митця яскравої індивідуальності, широкої ерудиції. У стрімкому процесі масштабних перетворень, кардинальних реформ в освіті, культурі, суспільному житті якнайповніше розкрився музичний талант, організаторський хист та художній смак цього діяча.

Іван Єрофійович Ніцяя народився 1895 року в Чернігові в родині робітників. Початкову освіту здобув у Чернігівській церковно-приходській школі, після закінчення якої навчався в Чернігівському міському чотирикласному училищі. Далі він продовжує свою освіту в Суразькій учительській семінарії, яку закінчив 1915 року. Саме у стінах цього навчального закладу І. Ніцяя отримав перші професійні знання з музичної грамоти та співів, які тоді викладав уже згадуваний учитель М. Стратонович. У цьому ж році за призначенням Київського навчального округу І. Ніцяя обіймає посаду директора однієї зі шкіл Кременчуцького повіту, де викладає російську мову, арифметику, співи. Через рік він повертається до Чернігова і стає студентом Учительського інституту, який закінчує 1919 року. Одночасно з навчанням І. Ніцяя працює в Чернігівській українській гімназії (до 1922 року). Очевидно, саме в цей період він почав формуватися як здібний освітянин і талановитий організатор. І саме в ці роки розпочинається його діяльність на ниві музичного мистецтва. Про бажання І. Ніцяя стати професійним музикантом свідчить його навчання у Києві у студії Музично-драматичного інституту імені М. Лисенка (точна дата закінчення навчання невідома).

Важливою віхою творчої біографії І. Ніцяя можна назвати початок 20-х років, період потужних ренесансних процесів в українській культурі. У той час цікаві перспективи для роботи і творчості мала новостворена мережа агітаційно-навчальних інституцій при губернському відділі народної освіти: художньо-мистецька, кінематографічна, театральна, музична секції. Заснування такої кількості секцій у гуманітарній сфері було наслідком активного розвитку культури Чернігівського краю. Із 1919 року в Чернігові І. Ніцяя бере участь в організації мистецького підрозділу, подібного до ВУКМУЗКОМУ при губернському відділі народної освіти і вже з 1922 року, стає головою правління музичного і театального комітетів. Масштаб діяльності І. Ніцяя просто вражаючий: упродовж 1922–1926 років (крім уже зазначених посад) він викладає в музичному училищі теорію музики та сольфеджіо, веде музично-освітні курси й очолює хоровий колектив при Чернігівському ІНО, завідує освітньою студією при літературній спілці "Плуг", перебуває на службі губернського видавництва, керуючи театальною та музичною друкарською справою, у часи дозвілля працює актором в українському драматичному театрі.

Як відомо, важливою складовою освітніх процесів у галузі музичного мистецтва була політика оновлених підходів до музичного шкільництва. Важливим елементом у реконструкції освітньої системи стали реформи загальної музичної освіти з метою більшої професіоналізації галузі. Ці реформи здійснювалися не тільки у великих культурних центрах – Києві, Харкові, Одесі, а й практично в усіх губерніях і повітах.

На Чернігівщині, цілком підтримуючи демократичні тенденції щодо освітніх перетворень, працівники музичної секції розробили низку найважливіших пропозицій. Доцільно з цього приводу навести думки І. Ніцяя, які можуть розкрити головні ідеї, що були заплановані для практичної реалізації освітньої політики в регіоні. Через брак досвідчених фахівців та гостру проблему кадрів у губернії планувалося силами членів музичного комітету провести серед широкої громадськості профорієнтаційні акції з метою популяризації музикантських професій. Для цього використовувалося листування чи інший зв'язок із крайовими осередками, а якщо таких не існувало, то паралельно проводилася посиljena допомога щодо їх організації.

Влаштовувалися з'їзди губернських музикантів, різноманітні об'єднані виступи, ініціювалися закладання музично-хорових бюро чи бібліотечних фондів.

У зв'язку з обмеженими можливостями музично-видавничої діяльності в Україні першочерговим у роботі музичного комітету стало питання щодо вирішення цієї проблеми силами крайових мистецьких інституцій. Тому наступним кроком керівника комітету стала спроба створення своєї регіональної музично-видавничої структури. Було складено план для виготовлення друкованих покажчиків нотної, методичної та теоретичної літератури. Планувалася публікація бюлетенів з рекомендованою навчально-методичною літературою з подальшим розповсюдженням у повітах. Доцільно висвітлити фрагменти цих бюлетенів, що збереглися в архівних матеріалах.

Для підтримки регіональних музично-освітніх закладів планувалося скласти нотні хорові покажчики з докладною характеристикою й аналізом кожного запропонованого твору, з методичними вказівками стосовно їх застосування і використання. Показово, що І. Ніцай враховував різноплановий характер освітньої системи регіону. Тому навчальні програми розподілялися на дві категорії, залежно від фахового напрямку установи – спеціалізованого чи загальноосвітнього. Відповідно і програмні покажчики теж ділилися на дві групи: більш простий репертуар для загальноосвітніх закладів і складніший (з віртуозними творами) для професійних установ. Музичні програмки мали складатися з урахуванням вказівок хорового товариства ім. М. Леонтовича за схемою: революційна хорова література, художні обробки народних пісень, оригінальні хорові твори, музичний репертуар для застосування у військових частинах, шкільна пісенна література розподілена на піонерську та комсомольську, окремі нотні покажчики до численних свят.

Враховуючи масовий потяг населення до концертного виконавства, І. Ніцай укладав програми для камерно-інструментальних колективів залежно від рівня труднощів та виконавського складу. Зважаючи на брак у регіоні кваліфікованих музикантів-педагогів, він розробив план підготовки навчальних посібників з музичного і художньо-естетичного виховання дітей та молоді.

Свою роботу І. Ніцай завершив загальним каталогом нотної, методичної та навчальної літератури [7]. На жаль, повний зміст праці не вдалося відновити, але, можливо, саме ці розробки стали для І. Ніцай поштовхом до створення низки аналітичних статей з питань хорового виконавства, методики викладання музико-знавчих дисциплін у галузі диригентської і хорової освіти, гурткової роботи. Мова йде про праці "Стан професійного хорового мистецтва та його перспективи" [7], "Зміст праці керівника хорового гуртка" [8] у кількох частинах, "Дещо про хорову справу в Україні" [9], "Музично-хорова справа за 10 років" [7] та інші.

Отже, у роботі І. Ніцай висвітлено одну з головних тенденцій мистецького життя Чернігівщини – хоровий рух в аспектах концертного виконавства, освіти, художньо-естетичного напрямку роботи. Здобутки діяча, який виступав не лише як організатор, але й як практик, теоретик у царині хорового мистецтва, заслуговують на високу оцінку. Хоровий рух, виходячи за межі громадських організацій, осередків, розширював сферу свого впливу на весь соціокультурний простір регіону. Завдяки невтомній діяльності таких митців, як І. Ніцай, мешканці регіону відкривали для себе яскраві самобутні сторінки глибоко-національного хорового мистецтва.

Згодом І. Ніцай переїжджає із Чернігова до Києва. На початку 1926 року він обіймає посаду хорового інструктора при правлінні Всеукраїнського товариства імені М. Леонтовича. Із 1927 року викладає у педагогічному технікумі імені Б. Грінченка. Яскравим свідченням напруженої педагогічної, наукової і громадської діяльності І. Ніцай у Києві є його участь у науковій конференції при Київському ІНО викладачів вищих педагогічних навчальних закладів, що відбулася 18–20 січня 1927 року. На цій конференції діяч увійшов до складу вокально-музичної секції як член Центрального Правління товариства імені М. Леонтовича і водночас представляв Київський український педагогічний технікум. Мистецька громадськість та фахівці мали можливість почути виступ І. Ніцай: "Наслідки проведення Всеукраїнського дня музики й постанови пленумів товариства ім. М. Леонтовича про стан вокально-музичної справи в учбових закладах". Виступ стосувався питання особливої уваги до найслабших ланок музичної освіти та зміцнення процесу професіоналізації в усіх

навчальних закладах, де викладалися музично-естетичні дисципліни. У своїй доповіді І. Ніцай зауважив, що на той час у педагогічних вищих навчальних закладах не існувало цільової установи, і це значно знижувало рівень кваліфікації студентів, готовність до виконання професійних завдань. Це могло спричинити цілковитий занепад галузі загальної музичної освіти. Діяч дав низку рекомендацій та настанов щодо змін, необхідних в освітній сфері [10].

Звернемо увагу на те, що за досить короткий час І. Ніцай органічно увійшов у бурхливе культурно-мистецьке життя Києва. Такий стрімкий ритм не був типовим для людини із провінції, і потрібно було мати надзвичайні інтелектуальні здібності, належні стартові можливості, наполегливість, щоб витримати цей напружений темп. Очевидно, саме на цей період припадають перші знайомства І. Ніцай із представниками художньої еліти Києва. В архівних матеріалах бачимо чимало фактів тісних стосунків чернігівського музиканта-освітянина з відомими культурними діячами. Серед них – професор літератури Київського ІНО М. Зеров, С. Єфремов, Михайло та Дмитро Могилянські, С. Дорошкевич, Т. Рильський та інші. Завдяки своїм землякам – родині Могилянських – І. Ніцай спілкується з Г. Косинкою, А. Ніковським, М. Рильським, Н. Городовенком, Є. Плужником, М. Драй-Хмарою. Дмитро Могилянський знайомить його також з родиною М. Лисенка та іншими відомими людьми. У своїй діяльності І. Ніцай спирався на ті ж позиції і концепційні засади, якими керувалися його київські колеги. Чимало організаційних і суто професійних проблем йому допомагали вирішувати П. Козицький, замісник директора Київської опери Б. Лінецький. З часів навчання у Музично-драматичному інституті І. Ніцай підтримував приятні стосунки із професором Київської консерваторії В. Мерзляковим.

Безперечно, спілкування з такими видатними людьми епохи – письменниками, композиторами, мистецтвознавцями – не могло минути безслідно для молодого чернігівця. Їхні погляди мали неабиякий вплив на формування життєвих позицій І. Ніцай, сприяли розширенню його світоглядних горизонтів, інтелектуальному збагаченню, духовному розвитку молодого музиканта. Цілком очевидно, що набутий досвід знайшов якнайширше застосування у подальшій роботі талановитого чернігівського митця.

Як висновок зазначимо, що Іван Ніцай зробив величезний внесок у формування національних мистецьких інституцій краю, у розвиток культурних зв'язків Чернігівщини з іншими регіонами, у справу продовження давніх музично-просвітницьких і освітніх традицій краю. Митець спрямовував свої хист, талант, знання, досвід, сили на вирішення численних духовно-естетичних проблем.

Література

1. Васюта О. Сторінки музичної освіти на Чернігівщині. Чернігів, 2003. 80 с.
2. Історія міст і сіл Української УРСР. Чернігівська область. Київ: Академія наук УРСР, 1972. 797 с.
3. Греченко В., Чорний І., Кушнерук В., Режко В. Історія світової та української культури. Київ: Літера, 2000. 463 с.
4. Історія українського мистецтва: у 6 т. / редкол.: М. П. Бажан. Ю. С. Асеев та ін. Київ, 1966–1967. Т. 5. Радянське мистецтво 1917–1941. 478 с.
5. Історія української культури / Під ред. І. Крип'якевича. 2-ге вид. Київ: Либідь, 1999. 651 с.
6. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / за ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука. Київ: Вища школа, 2000. 607 с.
7. Історія української музики: у 6 т. Київ: Наукова думка, 1992. Т. 4. 1917–1941. 613 с.
8. Ницай І. Музично-хорова справа за 10 років (підсумки і перспективи). *Музика*. 1927. № 4. С. 11–20.
9. Ницай І. Зміст праці керівника хоргуртка. *Музика масам*. 1928. № 12. С. 2–3.
10. Ницай І. Дещо про хорову справу в Україні. *Музика*. 1927. № 3. С. 35–40.
11. Ницай І. Наслідки проведення Всеукраїнського дня музики й постанови пленумів товариства ім. М. Леонтовича про стан вокально-музичної справи в учбових закладах. *Музика*. 1927. № 1. С. 68.
12. Отчёты о деятельности губнаробраза и инструкции наркомпроса. ДАЧО. Ф. Р–593. Оп. 1. Спр. 71.

References

1. Vasiuta, O. (2003). *Storinky muzychnoi osvity na Chernihivshchyni* [Music education pages in Chernihiv region]. Chernihiv [in Ukrainian].
2. *Istoriia mist i sil Ukrainiskoi URSR. Chernihivska oblast* [History of cities and villages of the Ukrainian SSR. Chernihiv region]. (1972). Kyiv: Akademiia nauk URSR [in Ukrainian].
3. Hrechenko, V., Chornyi, I., Kushneruk, V. & Rezhko V. (2000). *Istoriia svitovoi ta ukrainiskoi kultury* [History of world and Ukrainian culture]. Kyiv: Litera [in Ukrainian].
4. *Istoriia ukrainskoho mystetstva* [History of Ukrainian Art]. (1966–1967) (M. P. Bazhan, Yu. S. Aseiev & in. (Ed.)). *Radianske mystetstvo 1917–1941*. [Soviet art 1917–1941]. (Vols. 1–5; Vol. 5, 478). Kyiv [in Ukrainian].
5. Krypiakvycha, I. (Eds.). (1999). *Istoriia ukrainskoi kultury* [History of Ukrainian Culture]. (2d ed.). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
6. *Istoriia ukrainskoi kultury*. (2000). [History of Ukrainian Culture] (S. M. Klapchuka, V. F. Ostafiichuka (Ed.)). Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
7. *Istoriia ukrainskoi muzyky*. (1992). [History of Ukrainian music]. Kyiv: Naukova dumka. 1917–1941. Vols. 1–4; Vol. 4, 613 [in Ukrainian].
8. Nytsai, I. (1927). *Muzychno-khorova sprava za 10 rokiv (pidsumky i perspektyvy)* [Music and Choral Business for 10 Years (Results and Prospects)]. *Muzyka – Music*. 4, 11–20 [in Ukrainian].
9. Nytsai, I. (1928). *Zmist pratsi kerivnyka khorhurtka* [The content of the work of the head of Horgurt]. *Muzyka masam – Music to the masses*. 12, 2–3 [in Ukrainian].
10. Nitsai, I. (1927). *Deshcho pro khorovu spravu v Ukraini* [Something about choral business in Ukraine]. *Muzyka – Music*. 3, 35–40 [in Ukrainian].
11. Nitsai, I. (1927). *Naslidyky provedennia Vseukrainskoho dnia muzyky y postanovy plenumiv tovarystva im. M. Leontovycha pro stan vokalno-muzychnoi spravy v uchbovykh zakladakh* [Consequences of All-Ukrainian Music Day and Plenum Society Plenum M. Leontovich on the state of vocal and musical business in educational institutions.]. *Muzyka – Music*. 1, 68 [in Ukrainian].
12. *Otchety o deiatelnosti hubnarobraza y ynstruktsyy narkomprosa* [Reports on the activities of the province and the instructions of the People's Commissariat of Education]. DAChO. f. R–593, op. 1, spr. 71 [in Russian].

ЛяшенкоТ. В.

кандидат искусствоведения, доцент кафедры инструментально-исполнительской подготовки Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

ЗАБЫТЫЕ СТРАНИЦЫ ИСТОРИИ ЧЕРНИГОВЩИНЫ 20-Х ГОДОВ XX ВЕКА

Статья посвящена изучению малоизвестных страниц истории музыкальной культуры и образования Черниговщины. Освещены основные векторы развития музыкального образования, музейного и театрального дела, культурного подъема черниговского общества вообще. Впервые раскрыты некоторые аспекты активной работы общественно-культурного деятеля Ивана Ницая, который был расстрелян в период политических репрессий в бурные 30-е годы XX столетия.

Ключевые слова: культура, регион, музыкальное образование.

Tetiana Liashenko

Candidate of Art Criticism, Associate Professor of the Department of Instrumental-Performing Preparation of Nizhyn Mykola Gogol State University

LOST PAGES IN THE HISTORY OF CHERNIHIV REGION IN THE 1920-s

The article focuses on the study of the less known pages in the history of musical culture and education in Chernihiv region highlighting the development of musical education, museums and theater, and cultural uplift of Chernihiv community. The author discloses certain aspects of the work by Ivan Nitsay, the social and cultural activist repressed during Great Terror of the 30s. The article demonstrates the influence of Ivan Nitsay's ideas on formation and improvement of artistic education providing with the analysis of

basic stages, directions and forms of organization of study in Chernihiv art schools and showing the principal directions of artistic and educational nationalization. The study also highlights influence of crisis phenomena and socio-political reforms in the Ukrainian culture of the 20s on the cultural uplift of the Chernihiv region.

According to the author, the effective fulfilment of educational tasks, cultural transformations, which included a wide field of various forms and methods, which Ivan Nitsay incorporated in his activity, depended entirely on the support of the Chernihiv community and the nationwide revival in Ukraine. The author states that Ivan Nitsay belonged to the generation of the artists of the past, who sought to restore lost artistic and cultural traditions and fought against the totalitarian system. Like most conscious Ukrainians, Ivan Nitsay was repressed and, as a result, died in custody.

Key words: culture, region, musical education.